

res nesebičnega, neprilagodljivega, velike, zadnje žrtve zmožnega voditelja. Sama nestalna in omahljiva, ne more postaviti zase in za svoje ljudstvo budnega in bistrega, neizprosno premočrnega, v bodočnost usmerjenega krmilarja. Sama stoječa zmeraj na periferiji vsega tvornega in resničnega snovanja in dogajanja, ne more nikdar spočeti iz sebe osrednjega duha svojemu narodu.

Zato stoji danes, po petnajstih letih, barometer našega javnega življenja tako nizko kakor še nikoli. Dospeli smo na periferijo. Na periferijo vsega duhovnega, kulturnega in socialnega življenja. Odtod je samo še ena pot: pot v razkroj.

Zatorej je treba okreniti smer. Nujno in brezobzirno je treba izločiti iz slovenske javnosti vsako periferno miselnost, treba je iskati pota nazaj v živo osrčje svojega naroda, v tlečo in edino tvorno osredje sodobne stvarnosti.

Obisk pri Dominkovih

Miško Kranjec

Ta vas je komaj uro hoda od nas. Vmes so polja in naposled gozdovi; močviren svet je tu. Cesta teče na oni strani vasi. Tod sem menda samo dvakrat šel mimo, ljudje so mi bili pa docela neznani. Dobro jih pozna pa moj starejši brat, ki sem z njim nedavno hodil tod. Bil je nekoč muzikant in je često zašel sem. Vedel mi je celo mnogo zanimivega povedati o teh ljudeh, ki živijo še prav tako kakor pred dvajsetimi leti. Niti malo se ni čas medtem primaknil bliže. In ker je imel pri nekih Dominkovih opravke (dve parceli drv je kupil od njih in šel plačevati), sem napravil k njim kratek izlet.

Bil je lep zimski dan, sneg skoraj do kolena, drevje polno ledenih rož zaradi srena, ki je padal zadnje dni. Ob zimskih dneh leži rada megla nad pokrajino. Vendar ni strupena, temveč bolj za okras pokrajini: že itak ravni svet utone v njej. Sveta ni slutiti, pač pa se zdi, da se polja vlečejo nekam v neskončnost. Obrisi gozdov so rahlo naznačeni. Tu ni nikake konkretnosti, nikake zaokroženosti, kar izpopolnjuje še molk, ki ga motijo morda le rahli udarci sekir v gozdu. Poti so redke in zaupati je samo onim, ki so po snegu izhojene.

Tu je samo deset hiš, kos vasi, prav odtrgane od glavnega dela. Sem menda redko kdo zaide, kar sem sklepal po otrokih, ki so tu in tam privreli od nekod, bosi v snegu, z velikimi kapami ali rutami na glavi, slabo oblečeni; dolge sveče so jim visele izpod nosa, ki jih niso pozabili zdaj pa zdaj obrisati, seve z jezikom. Prvih šest hiš je revnih ali vsaj takih,

kot so bile hiše pred vojno in jih je še mnogo ostalo: lesene nizke hiše z majhnimi okni, krite s slamo. Kakor kmetice so, ki so se namenile v mesto, pa so počenile ob cesto. V takih hišah je skromno, često razmetano in tudi zatohlo. Revščina pri nas še ni umrla. In neredko je poleti od takih hiš komaj polovica ljudi doma. Vse drugo pa tava po svetu za kruhom.

Z bratom sva tokrat krenila k eni boljših hiš, k Dominkovim. Bogati kmetje so, ki od nekdanj bivajo tod. Zdaj po vojni so si dali postaviti lepo hišo, moram reči toli okusno, da ne bi bila v nikako sramoto mestnim vilam. Rožasto je ometana, zelena polkna že oddaleč živahno pomežikujejo liki kmečko deklet, kadar se obleče za prvo pomladansko nedeljo. Naši ljudje ljubijo pestrost pomladnega razkošja, in seve mora biti pri vsem tem še pesem.

Brat me je takoj opozoril na dolgo óslico slame in na tri kukurčnjake koruze, nekoliko je zaklel in pomomljal. Mi sodimo bogastvo po tem dvojem: če je mnogo slame pri hiši in mnogo koruze. A tudi sicer je bila bogatija očitna: dva hleva v gospodarskem poslopju, eden za govedo, eden za kobile; žitnica, klet in podobno. Po dolgi verandi, ki je skoraj pri vsaki zidani hiši, sva vstopila v priklet. Lojz je malo prisluhnul, naposled pa stopil proti mali sobi in odprl, ne da bi bil potrkal. Pakel je menda prav v sredo dejanja, zakaj slišal sem dva udarca in ženski glas je dejal: „Da te ni sram, ko te drugi vidiijo.“ Veljalo je kajpak otroku.

Zdaj so se duri zopet odprle in pred bratom je šel možak štiridesetih let z neurejenimi brki; najbrže je srebal mleko, ker si je pozabil obrisati ščetine pod nosom. Njegov obraz je bil po svoji širokosti našega tipa, prav tako podvihan nos. Zelenomodre oči niso razodevale nikake bistrosti, temveč sem verjel bratu, ki mi ga je že prej točno opisal in pridejal, da je dovolj neumen kmet za tako bogastvo.

„No, si prišel?“ je dejal Lojzu in naju odvedel v veliko sobo. Ponudil nama je stola, ki ju je prej obrisal z dlanjo. Lojz je sedel in rekel po običaju: „Pa sedeva, da boste rajši spali, če ne morete.“ In oni je odgovoril zopet po običaju: „Spimo še nekam, čeprav so dolge noči; le otroci ne dado miru.“

Med tem sem se jaz razgledal po sobi. Tu moram popraviti mnenja nekaterih ljudi, uslužbenih v naših krajih, češ, kako zanikaren narod smo. Kamorkoli sem prišel v tako hišo, sem opazil, da je našim ženskam mnogo do snažnosti in okusa, revnim prav tako kakor bogatim, če ne narobe. In zopet moraš to skrb presoditi po posteljah, ki so visoke, polne blazin, in ki se jih ne bi sramovala nobena meščanka. — Kajpak je tu in tam tudi nesnažno, pa le po starih hišah. In pravijo ženske, da razvlečenosti ni mogoče pregnati odtod; da se drži kakor mrčes.

Prišel je še Vanč, ki je bil zet pri hiši; nanj me je Lojz že prej opozoril in pristavil, da je bolj pameten kakor ves Dominkov rod skupaj. Bil je

nekako istih let kot prejšnji, Joško, prav tako skromno oblečen, povsem navadnega obraza; samo njegove oči so bile živahne, kakor če pride miš iz luknje in pomežikuje v svet. Tudi njegova majhna postava in kretnje so razodevale živahnost, ko nama je dajal roko. Meni se je celo predstavil, kar me je močno presenetilo.

Skušal sem spraviti v sklad z njim vse, kar mi je Lojz povedal spontoma ali pa že kdaj prej. Tudi so možje pri nas vedno govorili o njem, kadar je nanesel pogovor na osemnajsto ali devetnajsto leto. On je bil tisti, ki je spravil kmete pokoncu, da so razbili židom trgovine in izvedel je tudi z nekaterimi drugimi napad na grofovski grad v Beltincih. Prav tako so govorili često o njegovem načrtu porazdelitve grofovske in cerkvene posesti. Potlej so prišle vladne čete in napravile red, dasi bi jim bil lahko to ubranil: imel je nekaj desetov kmetov oboroženih prav do zob; celo strojnici jim ni manjkalo. To pa se mu je menda ponesrečilo, zlasti ker ni imel nikakih zvez z Madžarsko, kjer je kmalu nato zavladal boljševizem. In ko se je pojavil Tkalec, je bil Vanč takoj v njegovih vrstah. Nato se je boljševizem na Madžarskem zrušil, pri nas je bila Tkalčeva armada poražena in „Murska republika“ je razpadla. Zdaj je bil na vrsti beg, potem tih povratek in naposled se je ženil k Dominkovim. Potlej so ljudje zopet mnogo govorili o njem. S svojim očetom in bratom je v dveh letih zapil lepo posestvo in celó hišo. Po tem dogodku je poslal ženo k očetu, sam pa odšel po svetu in menda se mu ni slabo godilo. Kupil je zopet nekaj zemlje, a pred letom se je vrnil in se tu ustavil v nemajhno nejevoljo domačega sinu Joška, kar sem kaj kmalu sprevidel.

Ponudil mi je cigareto in že smo se razgovorili.

Še preden se je pa razgovor do dobra razpletel, je stopil v sobo še sam stari Dominko, mož blizu sedemdesetih let, a še prav svež in čvrst. Vse njegovo vedenje je kazalo, da se za gospodarstvo samo skrbno zanima, a delo — vsaj težje — je že opustil. Le vajeti ima še v rokah, da ravna. Njegov nekoliko zabuhli obraz je sličil mroževi glavi iz kakšne prirodo-pisne knjige. Celó v njegovem pogledu je bilo nekaj takega.

Povprašal je Lojza, ali sem njegov brat. Po imenu sem mu bil nedvomno znan, zakaj dejal je nedoločno pokimavajoč z debelo glavo:

„Saj sem slišal, da piše nekakšne knjige in jih prodaja. Dobro je to in ni majhna reč. Molitvene niso, to sem tudi slišal. Radoveden sem le, kakšne so, da ti plačajo zanje.“

Zdaj pa je bil tu njegov zet Vanč, ki je rekel nekam jedko:

„Vidite, to je tako: on sreča ljudi, kot ste vi na priliko in jih popiše. Potlej pa gospoda beró. Seveda morajo to biti posebni ljudje, kakršnih je že malo po svetu.“

Zdaj se je mož ozrl po zetu, pa mislim, da ni bil hudo nejevoljen. Bil bi menda celo zadovoljen s tem, da ni tega izrekel zet in se tako očitno ponorčeval. Nekaj si je urejal brke in se zopet obrnil k meni.

„Dobro je to,“ je rekel, a tako, da nisem mogel docela dojeti, kaj misli. „Videl sem že knjige, ki niso bile svete vsebine. Bral pa nisem nič takega. Njegova deca,“ je namignil na zeta, „prinesejo včasih kaj podobnega iz šole in mi povedo to in ono. — Pa ne vem, kako bi zastran tega. Moj oče niso nikdar čitali, pa so bili moder mož in dober kmet. Tudi Joško ne čita, a kljub temu ve, kako je treba obdelovati polje. A on zopet,“ je menil zeta, „preždi vse večere pri knjigah. — Naposled, Bog si ga vedi, ali ima to za nas kakšen pomen. Mi smo brali dozdam samo svete knjige.“

Zet pa ni bil mož, ki bi mnogo govoril, temveč se je samo smehljajal. Rekel pa je Joško:

„Nekateri res mnogo čitajo,“ in je poudaril besedo „nekateri“ prav z jasnim namenom, „a zastran gospodarstva jim ne pomaga mnogo. To samo zmeša človeka. Poznam jih mnogo sovrstnikov, ki so kaj brali; nobeden ni ostal doma. Zemljo so prodajali ali pa jo zanemarjali.“

To je letelo na zeta. Ni bil neumen mož, da ne bi dojel. Rekel je smehljaje se, obrnjen proti meni:

„Ne bi dejal, da ni nekoliko resnice v tem. — Saj poznate naše ljudi. Kje je na svetu še več revščine? In kje je več ljudi na kupu kot pri nas! Mi moramo po svetu. — A vsi le ne zapijejo zemlje. Če smo jo mi, to je naša zadeva, mi smo svoje zapili. — A mi si zopet znamo pridobiti nazaj, kolikor smo imeli. Kaj si pa ti kdaj storil? Delaš in delaš na tem, kar je pri hiši. In koliko se pomakneš naprej vsako leto? Vidiš, če pa jaz pravim: po svetu tako obdelujejo zemljo, s tem in onim gnojijo, tedaj praviš: naš dedek so tako delali. Dobra je ta. Zato pa mi nikamor ne pridemo. — Pojdi rajši po vino, ko imaš goste, ki so ti prinesli denar.“

Joško je vzel slatinsko steklenico in šel, ne da bi bil kaj rekel. Ko smo bili sami, me je stari Dominko spraševal o tem in onem. Pri tem se je delal važnega in dostojanstvenega, dasi ni mogel prikriti, da mu je vse to tuje in mu ugaja. Ker me je pa tikal, se je oglasil zet in pikro dejal:

„Vidiš jih — taki so. Oni vikajo samo človeka, ki ima duhovniški talar, pa čeprav bi imel le dve gimnaziji, tajnika, ki ima kakšne meščanske šole, učitelja, advokata in žandarja. Tedaj ne pozabijo reči: „Ponižno prosim, naj ne zamerijo, znajo, mi smo kmetje. Če pa pride naš domač človek, potlej pa figol!“

Stari tudi zdaj ni bil nejevoljen. Opravičiti se je pa moral in je rekel:

„Ti lahko tako govoriš. Mi smo pa drugače vajeni. Saj sem že slišal, kako neki delajo po Rusiji in drugod. Kar je nam sveto, to vi postavljate na glavo.“

Joško se je vrnil z vinom. In Vanč si ni mogel kaj, da ne bi dejal:

„Taki so, jih vidiš! Zdaj ga je treba zopet poslati po meso. Od vraga skopi ljudje. Prištedijo samo to, kar priskoparijo.“ Oni je molče odšel, stari pa se je skušal nekako opravičiti. Za spoznanje se mu je glas spremenil, čutil sem, da ga je zadelo.

„Mi smo morali tako živeti. Nihče nam ni ničesar podaril.“ Dà, to je bila njihova tradicija, mogoče iz tistih dni, ko so začeli rasti v bogastvu. Vse odtlej niso morda nikoli premerili in pregledali svoje mogočnosti, morda niso dojeli sreče, ki se je nagrmadila okoli njih. A če so dali, so dali z obema rokama, to sem zdaj videl. Vina je oni prinesel kar dve steklenici in mesa — zvrhan krožnik.

Zdaj šele se je razvil umirjenejši razgovor. Največ sta govorila zet Vanč in moj brat, ki sta vedela povedati mnogo posebnega. Stari je sedel umir- Vse odtlej niso morda nikoli premerili in pregledali svoje mogočnosti, Tudi ti ljudje so bili radovedni in se niso branili slišati to in ono. Mnogo važnih stvari se je dogajalo zadnje čase po svetu. V ta razgovor se Joško ni vtikal. V tem ni bil doma. Vendar je skušal gledati na vse to z nekim zaničevanjem.

Stari pa si ni mogel kaj, da ne bi bil naposled dejal proti meni:

„Vidiš, tu lahko njega opišeš v kakšni knjigi. Tudi on bi bil zanimiv za gospodo.“ Dobro mu je vrnil! „Njega in njegov rod. Bilo bi marsikomu v pouk! Tudi njegov brat je tak. Nekje po Južni Ameriki vodi revolucije, ta je bil pa tu pri boljševikih.“

To je dobro delo Jošku; to, da je oče tako ošvrknil zeta. Zadovoljno se je režal, kakor leseni pes, kakor pravijo pri nas.

Zdaj nisem prav nič več dvomil, da je med njima tiha borba. In ni bila tako brez vzroka. Joško spet ni bil toli neumen, da ne bi bil vedel, kaj Vanč počne tu. Ni bilo to prav usodno, da ni imel nič otrok, dočim je Vanč imel štiri? Povrhu je Joško imel Vančevo sestro za ženo. Tako prav lahko vsi proti njemu delajo. In stari še ni predal posestva, ker je to tak običaj.

Zdaj so govorili o revoluciji in čudil sem se Vanču, kako dobro je poučen o vsem: natančno je razlagal o španskih dogodkih (za kmeta dovolj natančno), o Nemčiji in podobnih stvareh.

„Revolucija!“ je vzkliknil Joško. „Kaj takega on vedno špekulira. Samo to mu hodi po glavi.“

„No, tebi se ni treba bati. Tu se itak ne bo nič zgodilo.“

„Nič se ne bi čudil,“ je dejal zopet stari, „če bi nekega dne korakal s kmeti proti Lendavi. Saj jih je več takih. — Gosposko zemljo so jim dali, a oni jo hočejo zastonj. Duhovnike bi radi pregnali. Vse bi radi preobrnili. — No —, jaz jim ne verjamem mnogo. Samo govoričijo in govoričijo. —

Zraven pa vedno ponavlja, da pojde po svetu. Radoveden sem le, kdaj se to zgodi. Tudi po svetu ne sadijo samih rož. Sicer pa on to ve, zato se nikamor ne gane.“

„On rajši čaka in računa. Misli, da nas bo kar na lepem preslepil. Dobro mu diši naš kruh in vse ima izračunano.“

„Naj le računa,“ je dejal stari Dominko. „Oni so vsi taki: samo tuhtajo, kako bi na lahek način prišli do bogastva. A taki ljudje ne vedo ceniti zemlje. Prav tega jim manjka, kar mora imeti vsak kmet največ v sebi.“

Že tedaj sem slutil, kako stoji stari med dvema stoloma in ne ve, na katerega bi sedel.

„Kakor bo, bo,“ si je potrdil, a zelo nejasno. „Mi že vemo, kako bomo storili. Grunta pa ne bomo delili.“

Krute so bile te besede za onega, ki ga bodo zadele. Tako je razsodil. Po kratkem razgovoru pa ju je poslal delat.

Zdaj sva se z Lojzom hotela dvigniti. Pa naju je zadržal. „Da popijemo, kar je v steklenici.“ Zdi se mi, da se je nekoliko sprostil, ko ni bilo onih dveh.

„Zanimiv človek, kaj?“ je dejal obrnjen proti Lojzu.

„Vanč?“

„Njega mislim.“

„Pameten,“ je pritrdil moj brat, „da ga še ni bilo na vašem gruntu.“

„Ne bi dejal, da ni res,“ je mož priznal odkrito. „Včasih mu že take stvari blodijo po glavi, da se meni vse meša, če mi jih pravi. V mišljenju smo pri naši hiši vsi okorni, a dobri za delo. Tudi on ni slab za delo, pri tem bolj s pametjo dela. In že leto dni se nama ves čas posmehuje. — A kaj, ko silijo vame, ves rod,“ je dejal tiše. „Bojijo se ga. Naposled se še nisem odločil. Nemara ga le pustim pri hiši. Mnogo je vreden. To, kar nam beli glave včasih po cele dneve, ni zanj nič posebnega. Ogoljufati ga ne moreš niti za ranški. Čita mnogo, le malo moli. Pa to je njegova stvar. Ne bom jaz zanj odgovarjal pred Gospodom Bogom. — Zdaj o tem premišljam, ali bi tak pameten človek bil dober za gospodarja ali pa slab. Ali ni boljši tak kot je moj sin, ki ga je samo delo? Včasih se mi zdi dobro slednje. Če gledam nazaj na naš rod, je vedno to obveljalo. Moj oče so bili moder mož, a moram priznati, da ve ta mnogo več in tudi boljše. — Padli pa bodo po meni, ko se odločim, to vem. A nekoč bo treba!“

Tako je pravil pri zadnjem kozarcu.

Po poti so mi bili ves čas v mislih ti ljudje in predvsem mož z mroževo glavo. Njegovo nizko čelo, pokrito z lasmi, je zdaj v pozni starosti skušalo odgonetiti, ali je za zemljo boljši neumen kmet ali pameten.

Naposled sem bil prepričan, da je obstal pred dovolj težkimi vrati. Bog si ga vedi, kako se bo odločil.